

Tanrı'ya Bağlanma Biçimlerinin Mistik Tecrübe ile İlişkisi: İlahiyat Fakültesi Örneği

Büşra Nur Yüksel
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İstanbul
yuksel-busranur@hotmail.com

Geliş Tarihi: 01-07-2019 Kabul Tarihi: 27-08-2019

Öz

Bu çalışmanın amacı; üniversite öğrencilerinin Tanrı'ya bağlanma biçimleri ile mistik tecrübe düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve cinsiyet ile mezun olunan lise türü değişkenleri ile ilişkisini belirlemektir. Araştırmanın örneklemini 2018-2019 öğretim yılında İstanbul ilinde bulunan İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinin İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinde öğrenim gören toplam 197 (% 65,5: Kadın, %34,5: Erkek) öğrenci oluşturmaktadır. . Veri toplama aracı olarak; 'Tanrı'ya Bağlanma Envanteri', 'Mistik Tecrübe Ölçeği' ve araştırmacı tarafından hazırlanan 'Kişisel Bilgi Formu'nu içeren anket formu öğrencilere uygulanmıştır. Çalışmadan elde edilen verilerin analizinde; frekans, bağımsız örneklem t-test ile Pearson korelasyon analizi uygulanmış ve SPSS 18 paket programı kullanılmıştır. Çalışmada; üniversite öğrencilerinin Tanrı'ya bağlanma biçimindeki farklılıklarının; mistik tecrübe düzeylerini anlamlı düzeyde yordadığı bulgulanmıştır. Öğrencilerin hem Tanrı'ya güvenli hem de kaçınılmaz bağlanma skorları ile mistik tecrübe skorları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağlanma Teorisi, Mistik/Dini Tecrübe, Mistisizm, Bowlby, Üniversite Öğrencileri.

The Correlation of Attachment Styles to God with the Mystical Experience: Sample of Theology Faculty

Büşra Nur Yüksel
Postgraduate, Istanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Sciences, Istanbul, Turkey
yuksel-busranur@hotmail.com

Arrival date: 01-07-2019 Acceptance date: 27-08-2019

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between the attachment styles to God and mystical experience scores of university students and to determine the relations with the variables of gender and graduated high school. The sample of the study consisted of 197 (65.5%: Female, 34.5%: Male) students who are studying in Theology and Islamic Sciences Faculties at some universities such as Istanbul University, Marmara University, and Fatih Sultan Mehmet Vakıf University. As a method of data collection was carried out a survey form which contained both 'Attachment to God Inventory', 'Mysticism Scale', and "Personal Information Form" which was developed by the researcher. In order to determine the relationships among variables; frequency, Independent sample t-test, and Pearson correlation analysis were applied in SPSS statistic 18. In the research, it is found out that there is a significant positive correlation among the scores of both secure and anxious attachment to God with mystical experience.

Keywords: Attachment Theory, Mystical/Religious Experience, Mysticism, Bowlby, University Students.

GİRİŞ

Son yıllarda yapılan çalışmalarda, mistik tecrübe üzerinde önemle durulduğu görülmektedir. Mistik tecrübe gibi karmaşık ve zorlu yaşantıların anlaşılması için ise birçok psikolojik teoriden faydalanılmaktadır. Bu teorilerden biri de bağlanma kuramıdır. Bağlanma kuramı, erken çocukluk döneminde çocuğun biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması için bakım verenle kurduğu ilişkinin, kişiliğinin önemli bir kısmını oluşturacağını (Bowlby, 1980) ve Tanrı ile olan ilişkisinin niteliğinde de belirleyici rol oynayacağını vurgulamaktadır (Kirkpatrick ve Shaver, 1992). Bu dönemde çocuk ve bakım veren arasında temelde üç tür ilişki ortaya çıkmaktadır. Bunlar; temel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla kurulan güvenli ilişki ile karşılanmamasından dolayı ortaya çıkan kaygılı ve kaçınmacı ilişkidir. Çocukluk döneminde bakım veren ile kurulan kaygılı veya kaçınmacı ilişki biçimi, bireyin Tanrı'ya bağlılığını da kaygılı veya kaçınmacı olarak yordamaktadır (Bowlby, 1980). Tanrı'ya kaygılı veya kaçınmacı bağlanan bireyler ise çocukluk döneminde karşılanmamış ihtiyaçlarının eksikliği 'telafi edici' yol izleyerek, kendini bir kişiye adama ihtiyacı ile organik ihtiyaçları karşılama istediğinden doğan mistik tecrübeler Tanrı'ya güvenli bağlananlar kadar açık hale gelmektedirler (Leuba, 1925).

Grekçe 'herkese açık olmayan sır' anlamına gelen 'musterion' sözcüğünden doğan mistik tecrübe; bütün bir hakikat probleminde hem akli hem de sezgiye dayalı yetiyle özel biçimde yaklaşmak olarak tanımlanmaktadır (Ayten ve Düzgüner, 2017). "Hak ile birleşme sanatı" (Happold, 1977) veya "'ben'in Tanrı ile birliği aracısız hissetmesi" (Inge, 1907) şeklinde çeşitli tanımlamaları da yapılan mistik tecrübe temelde; görünenin ötesine veya görünmez olana geçerek bireyin kutsal ile karşılaşma anında yaşadığı tecrübe olarak ifade edilebilir ve belli bir dine mahsus olmayıp hem bütün dinlerde hem de din dışı bağlamda yaşanabilmektedir (Ertürk, 2004, s. 75). Bu açıdan mistik tecrübe edinme yolu temelde ikiye ayrılmıştır.

Mistik tecrübe edinme yolunun ilki; din temelli mistik tecrübe yani dini tecrübelerdir. Bu tür tecrübelerde yerleşik din anlayışları ile kutsal

metinler etkilidir (Tüzer, 2006, s. 294). Alanın kurucu isimlerinden James, mistik tecrübenin din temelli mistik tecrübeyi ifade ettiğini ve dinin 'özü ve merkezi'nin mistik tecrübe olduğunu ifade etmektedir (James, 2002, s. 294). Mistik tecrübe edinme yolunun ikincisi ise din dışı mistik tecrübelerdir (Tüzer, s. 294). Bu tecrübe türünde bireysel ihtiyaçlar önemli bir rol oynadığından manevi arayışlar etkilidir (Coe, 1917). Temelde ise bu iki yol birbirini tamamlamaktadır. Bu sebepten literatürde de dini tecrübe ile mistik tecrübe sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır. Çünkü din, insanileştiği anda yani yaşanmaya başladığında bireyde iki tür etki gözlenmektedir. Birinci etkide, birey inandığı din içerisinde bilişsel ve duygusal olarak kendisini rahat hissetmekte ve başka bir arayış içerisine girmemektedir. İkinci etkide ise birey kendi ihtiyaç ve arzularını din ile karşılayamamakta, bunun yerine dine veya onun akidelerine daha bireysel yaklaşarak yeniden daha yoğun ve derin bir şekilde bağlılık gösterebilmektedir. Mistik tecrübenin değerlendirmesinde de bu iki etki birlikte ele alınmaktadır.

Bütün mistik ekollerde insanın, ruhunda mevcut daha derin bir kavrayış ile tabiatının sınırlarını aşarak Tanrı ile bir olup yücelebileceği vurgulanmaktadır (Kutluer, s. 189). Bu sebepten Tanrı ile doğrudan bir ilişki kurulduğu iddiası, mistik tecrübenin en belirgin yönü olarak düşünülmektedir. Mistik tecrübenin içeriği rasyonel bir şekilde ifade edilemediği için onun doğrudan tecrübe edilmesi gerekmektedir (James, 2002, s. 295). Bu tarif edilemezlik yönü ile o, başkalarına açıklanamaz. Mistik tecrübe yaşayanların çoğunlukla deneyimlerini, uygun iletişim biçimlerinde ifade etmede yetersiz kalmaları da mistik tecrübenin entelektüeliteden ziyade duygulara benzetilmesini sağlamaktadır. Çünkü mistik tecrübe hakkında akli alana hapsedilemeyen, karmaşık ve öngörülemez bir şey vardır. Fakat o, bu yüzden akıldışı veya bilgi içermeyen bir tecrübe değildir. Bilişsel yönü ile mistik tecrübe, kendisine konu olan olguların ait olduğu varlık alanı hakkındaki birtakım bilgilerin elde edilmesini sağlamaktadır. Yani mistik tecrübe; tecrübe ile Tanrı'nın bilinmesini sağlar. James'e göre tarif edilemezlik ve bilişsel nitelik özellikleri

herhangi bir tecrübeyi mistik olarak adlandırmak için yeterlidir. Ancak bu özellikler kadar belirgin olmasalar da mistik tecrübeler; geçicilik, edilgenlik, her şeyin bir olduğunun farkına varma, zamansızlık hissi, gerçek benlik, vasıtasızlık, gerçeklik hissi, derin pozitif karakter, kutsanmışlık duygusu ve paradoksalılık gibi özellikler de içerebilmektedir (Ulu, 2018, s. 41-46). Mistik tecrübenin farklı zaman dilimlerinde çeşitli dini, sosyal ve kültürel yapılarda tekrar eden bir olgu olması ve içerisinde bu özellikleri bulundurması din psikolojisinin ilk dönemlerinden beri temel konuları arasında ayrı bir başlık olarak yer almasını sağlamıştır. Din psikolojisi alanında gerek yurtdışı gerekse yurtiçinde daha sonra yazılan eserlerin tamamında da mistik tecrübe bir alt başlık olarak yer almakta ve alanyazında çeşitli konularla birlikte çalışılmaktadır.

İnsan, yaşamın her döneminde belirli nitelikteki ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çevresindekilerin yardımına muhtaçtır ve bu ihtiyaç hali çocukluk döneminde zirve noktadadır. Çocuklar temel biyolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve yaşamlarını devam ettirebilmek için uzun süre bakım verenin yardımına muhtaçtırlar. Biyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra duygusal bağ kurma ihtiyaçları olan psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması da çocuklarda gelişimsel açıdan oldukça önemlidir. Bu bağ kurma ihtiyaçları üzerine çalışan Bowlby (1988, s. 709-716), bebeklikten itibaren bir bağlanma ihtiyacı içerisinde olan bireyin, bu bağlanmanın niteliğine göre, çocukluk ve yetişkin dönemlerindeki yakın ilişkilerini anlamayı amaçlayan bağlanma kuramını öne sürmüştür. Bağlanma kuramı; yaşamın ilk günlerinde başlayan, çocukların öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılamaları için önemli gördükleri kişilere karşı geliştirdikleri duygusal yönü ağır basan bağlar olarak tanımlanmaktadır (Bowlby, 1980). Bowlby, bağlanma kuramının merkezine çocuğun bakım veren ile ilişkisini yerleştirmiş ve çocuğun biyolojik ve psikolojik açıdan sağlıklı bir kişiliğe sahip olan birey olarak yetişmesinde, bakım veren ile çocuk ilişkisinin önemini vurgulamıştır (Weber, 2003, s. 246-262). Ainsworth ve arkadaşları (1978), çocukların bakım verenleriyle kurmuş oldukları ilişkilerle şekillenen bağlanma biçimlerinin genellikle yetişkin olduklarında

kurmuş oldukları ilişkileri yordayıcı olduğunu belirterek çocuk ile bakım veren arasındaki bağlanma biçimlerini temelde güvenli, kaygılı ve kaçınmacı bağlanma olarak sınıflandırmışlardır.

Güvenli bağlanmada bakım veren, çocuğun biyolojik ve psikolojik temel ihtiyaçlarını sağlıklı bir çerçevede sağlamak ve onun ihtiyaçlarına karşı ilgili ve duyarlı olmaktadır. Eğer çocuk ile bakım veren arasında güvenli bir bağ kurulmuş ise çocuk; bakım veren yanında olmasa bile onu arama ihtiyacı hissetmemektedirler. Çünkü bakım verene her zaman ulaşabileceklerini bilmektedir (Burger, 2006).

Kaygılı bağlanmada ise çocuğun biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarına karşı bakım veren kişi ilgili ve duyarlı değildir. Bu sebeple kaygılı bağlanmaya sahip olan çocuklar, bakım veren kişi çevrelerinden uzaklaştığında ağlamaya başlamakta ve bakım veren kişiyi bulduklarında onların yanından ayrılmamaktadırlar (Ainsworth v.dğr., 1978).

Kaçınmacı bağlanmada ise kaygılı bağlanmadan farklı olarak çocuk bakım verenin ilgisizliğine, bakım verene karşı duygusal bir kopukluk geliştirerek tepki göstermektedir (Burger, 2006).

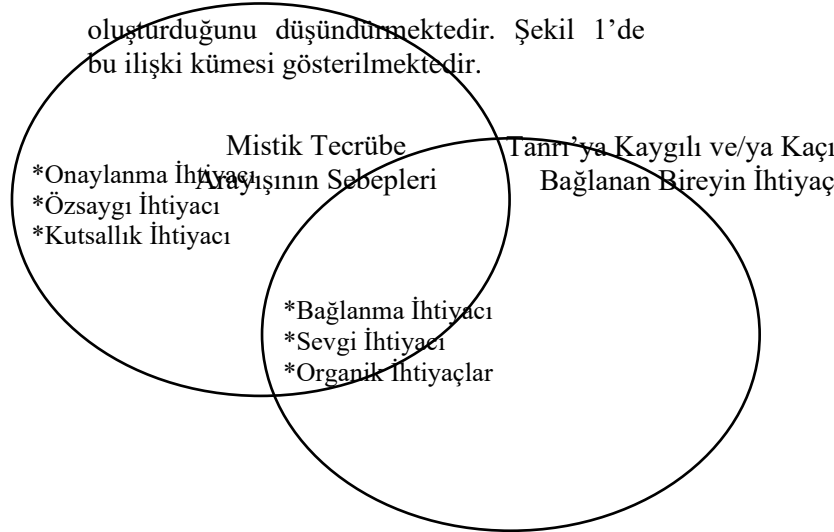
Yaşamın ilk dönemlerinde bakım veren ile çocuk arasında kurulan bu bağlanma biçimlerinin bireyin dini ve manevi gelişimi için önemi, 1990'dan itibaren araştırmacıların dikkatini çekmiştir (Kirkpatrick ve Shaver, 1990). Kirkpatrick (1992, s. 3-28), teorinin dini inancın birçok yönünü, özellikle Tanrı'yla olan kişisel ilişkilerle ilgili yönünü anlamak için güçlü bir temel yapı sağladığını ileri sürmekte ve ilişkisellik hipotezini ortaya atarak çocuğun bakım veren ile bağlanma biçiminin Tanrı'yla bağlanma biçimini yordadığını söylemektedir. Buradan yola çıkarak temelde Tanrı'ya bağlanma biçimleri de; güvenli, kaygılı ve kaçınmacı bağlanma olarak üç başlıkta sınıflandırılmaktadır (Beck ve Mcdonald, 2004, s. 92-103; Granqvist ve Hagekull, 1999, s. 254-273).

Tanrı'ya güvenli bağlanmanın temeli, bakım veren ile çocuk ilişkisinde çocuğun biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarının sağlıklı olarak karşılanmasına dayanmaktadır. Eğer bu güven bağı bakım veren ile çocuk arasında kurulabilmiş ise çocuğun Tanrı'ya bağlanma biçimi de güvenli olacaktır.

Tanrı'ya kaygılı veya kaçınmacı bağlanmanın temeli ise bakım veren ile çocuk ilişkisinde çocuğun biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarının sağlıklı olarak karşılanmamasına dayanmaktadır (Fredrickson v.dğr., 2014, s. 92). Çocukluk döneminde bakım veren ile ilişkisi kaygılı bağlanma olan birey, inanç sahasında Tanrı'yı da tutarlı görmemektedir. Zira birey; Tanrı'nın zaman zaman kendisine karşı son derece ılımlı ve ihtiyaçlarına duyarlı olduğunu ancak bazen de bunun tam tersi gibi davrandığı düşünmektedir. Bu sebepten kaygılı bağlanma biçiminde birey devamlı olarak Tanrı'yla psikolojik bir yakınlık kurma ihtiyacı hissetmektedir. Kaçınmacı bağlanmada ise bireyler Tanrı'ya genellikle uzak görünür. Kaçınmacı bağlanmada kişi Tanrı'nın kendisiyle pek ilgilenmediğini veya kendisini pek sevmediğini düşünmektedir.

Kirkpatrick (1997, s. 207-217), yeni doğanın bağlanma stillerinin ilişkisel yordayıcılığının aksine 'telafi edici' etkisinin de olabileceğinden bahsetmektedir. Yani; ilk dönem bakım veren ile kurulan ilişki biçimleri, doğal olarak Tanrı'yla bağlanma biçimlerini yordamakta ancak bazen telafi edici etki sağlayarak Tanrı'yla kaygılı veya kaçınmacı ilişki içinde olan bireyleri, Tanrı'yla güvenli ilişki kurabilmek için inancı bireysel olarak deneyimleme arayışına götürmektedir. Yapılan birçok araştırma sonucu da kaygılı veya kaçınmacı bağlanan bireylerin, ilk dönem bakım veren ile ilişkisindeki karşılanmamış ihtiyaçlarını telafi etmek için duygusal açıdan güçlü farklı manevi tecrübelerle açık olduklarını göstermektedir (Hayta, 2019, s. 25). Bu noktada manevi tecrübelerin önemli bir kısmını oluşturan mistik tecrübeler dikkat çekmektedir. Mistik tecrübeler üzerine yapılan araştırmalar; mistik tecrübe sahibi bireylerin de çoğunlukla temel ihtiyaçlarının eksikliğini telafi etmek ile motive olduklarını göstermektedir. Bu ihtiyaçlar; bireyin kendisini onaylama ve özsaygı ihtiyacı, bir kişiye bağlanma ihtiyacı, sevgi ve huzur ihtiyacı, organik ihtiyaçlar ile saygı ve kutsallık duygusu ihtiyacıdır (Leuba, 1925, s. 116-117; Spilka v.dğr., 1992). Yani hem mistik tecrübelerin gelişimini etkileyen ihtiyaçlar hem de Tanrı'ya kaygılı veya kaçınmacı bağlanan bireylerin temel ihtiyaçları arasında bir ilişki bulunmaktadır ve bu ilişki; Tanrı'ya bağlanma biçimlerinin mistik tecrübelerin gelişimini etkileyen önemli basamaklardan birini

oluşturduğunu düşündürmektedir. Şekil 1'de bu ilişki kümesi gösterilmektedir.

Şekil 1. Mistik Tecrübe Arayışının Sebepleri ile Tanrı'ya Kaygılı ve/ya Kaçınmacı Bağlanan Bireyin İhtiyaçları Arasındaki İlişki

Bu çalışma ile din psikolojisinin en önemli konuları arasında yer alan fakat hem yurtdışında hem Türkiye'de yeteri kadar incelenmemiş iki konu olan mistik tecrübe ve bağlanma biçimleri arasındaki ilişkiye odaklanılmış ve "Tanrı'ya bağlanma biçimleri ile mistik tecrübe arasındaki ilişki" belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada bu ilişki; cinsiyet ve mezun olunan lise gibi değişkenler ile birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın temel problemini, "İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin Tanrı'ya bağlanma biçimleri ile mistik tecrübe düzeyleri arasında herhangi bir ilişki var mıdır?" sorusu teşkil etmektedir. Giriş ve iki bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde araştırma yöntemine yer verilmiş, ikinci bölümü ise araştırmanın bulgularına ayrılmıştır. Araştırma sonuçlarının yorumlanmasını kolaylaştırmasına katkı sunması amacıyla araştırmacının beklentisini yansıtan bazı hipotezler belirlenmiştir. Bu hipotezler, "asıl hipotez" ve "alt hipotezler" olarak ikiye ayrılmaktadır. "Tanrı'ya bağlanmanın tüm boyutları ile mistik tecrübe düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır (H1)" araştırmanın asıl hipotezini oluşturmaktadır. Buna göre asıl hipotez ile bağlantılı olarak alt hipotezler şu şekilde belirlenmiştir:

H1a: Kadınların erkeklere göre daha güvenli bir Tanrı bağlılığı vardır.

H1b: İHL mezunu öğrencilerin Tanrı'ya bağlanma biçimleri daha güvenlidir.

H1c: Kadın öğrencilerin mistik tecrübe skorları daha yüksektir.

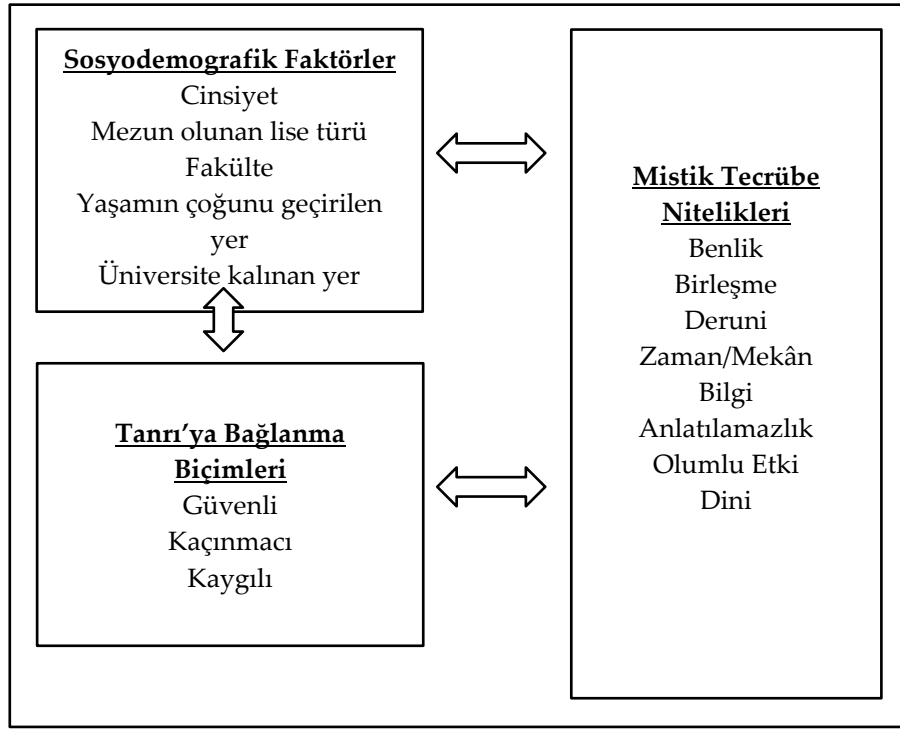
H1d: İmam Hatip Liseleri'nden mezun olan öğrencilerin mistik tecrübe skorları daha düşüktür.

2. KAYNAKLAR VE YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi ile ilgili bilgiler verilecektir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nicel araştırma desenlerinden ilişkisel araştırma modeli uygulanmış ve bu modele uygun olarak "İlahiyat Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin Tanrı'ya bağlanma biçimleri belirlenerek mistik tecrübe düzeyi ile ilişkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Buna ek olarak araştırmada; katılımcıların Tanrı'ya bağlanma biçimleri ile mistik tecrübe düzeylerinin sosyodemografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir.

Şekil 2. Bağımlı Değişkenler ile Bağımsız Değişkenler Arası İlişkilere Göre Araştırma Modeli

2.2. Örneklem

Araştırmanın örneklemini 2018-2019 eğitim öğretim yılında İstanbul ilinde bulunan İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinin İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinde öğrenim gören toplam 197 öğrenci oluşturmaktadır. Belirtilen örneklem, veri girişleri kontrol edildikten sonra dâhil olan katılımcıları içermektedir.

Örneklemin sosyodemografik özelliklerine ilişkin uygulanan frekans analizi sonucu; Katılımcıların cinsiyet dağılımına bakıldığında kadın öğrencilerin oranı %65,5 (n:129), erkek öğrencilerin oranı %34,5 (n:68) olarak görülmektedir. Örneklemin mezun olunan liselere göre dağılımları ise İmam Hatip Lisesi

H1e: Katılımcıların Tanrı'ya kaçınmacı veya kaygılı bağlanma puanları yükseldikçe mistik tecrübe puanları da artacaktır.

mezunları oranı %85,3 (n:168) iken Fen, Anadolu, Meslek, Düz, Spor, Güzel Sanatlar, Sağlık ve Askeri Liselerini içeren diğer kategorisinden mezun olanların oranı ise % 14,7 (n:29) dir. Örneklem kolay ulaşılabilirlik ve tesadüfi örneklem yoluyla seçilmiştir. Örneklemin seçildiği üniversite ve fakülteler ise şöyledir: (i) Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi'nden 2 (%1,0) kişi, (ii) İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi'nden 181 (%91,9) kişi ve (iii) Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi'nden 14 (%7,1) kişidir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada katılımcılara uygulanan ankette; araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu, Beck ve McDonald (2004)

tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Subaşı (2012) tarafından uyarlanan "Tanrı'ya Bağlanma Envanteri" ile Hood (1975) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Ünal (2000) tarafından uyarlanan "Mistik Tecrübe Ölçeği" yer almıştır.

2.3.1. Kişisel bilgi formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda öğrencilerin cinsiyeti, mezun oldukları lise türü (MOL), öğrenim gördükleri üniversite ve fakülteye ilişkin sorular yer almaktadır. Formun bir örneği EK-A'da sunulmuştur.

2.3.2. Tanrı'ya bağlanma envanteri (Attachment to God inventory-AGI)

"Tanrı'ya Bağlanma Envanteri", Beck ve McDonald (2004) tarafından geliştirilen ve Türkçeye Subaşı (2012) tarafından uyarlanan 7'li Likert tipi derecelendirme ile ölçülen 28 maddelik bir ölçektir. Ölçeği oluşturan her bir soru için "bana tamamen uygun, bana oldukça uygun, bana uygun, kararsızım, bana uygun değil, bana oldukça uygun değil, bana hiç uygun değil" olmak üzere 7 farklı derece vardır. Bu dereceler en olumludan en olumsuz doğru sırasıyla 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1 değerinde puanlara sahiptir. Orijinal ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması aşamasında güvenilirlik ve geçerlilik çalışması yapılmış ve ölçeğin özgün versiyonunda yer alan 14. ve 16. maddelerin esasen kaçınmacı bağlanma tarzını ölçmek amacıyla belirlenmesine rağmen kaygılı tarz için daha çok yük değeri alması sebebiyle, bu iki madde envanterden çıkarılarak ölçek 26 maddeye indirilmiştir. Ayrıca özgün versiyonunda güvensiz ve güvenli olarak iki boyuttan oluşan ölçek, yapılan faktör analizi sonucunda 3 boyuta çıkarılmıştır. Bu boyutlar; kaçınma, kaygı ve güven boyutlarıdır.

Güvenli Bağlanma Boyutu: 2., 4., 8., 9., 10., 13., 16., 18., 19., 20., 21., 22., 23., 24. ve 26. maddeler ile ölçülmektedir.

Kaygılı Bağlanma Boyutu: 3., 5., 14., 18. ve 25. maddeler ile ölçülmektedir.

Kaçınmacı Bağlanma Boyutu: 1., 6., 7. ve 11. maddeler ile ölçülmektedir.

Her bir alt boyut için yapılan analizler sonucu güven boyutu için elde edilen Cronbach Alfa değeri .849, kaygı boyutu için .770 ve kaçınma boyutu için .570 bulunmuştur. Genel olarak envanterin Cronbach Alfa değeri ise .787'dir. Sonuç olarak gerek faktör analizine ait değerler gerekse iç tutarlılık analizine ait Cronbach Alfa değerleri ölçeğin geçerli/güvenilir olduğunu ve

kullanılmasının istatistiki açıdan uygun olduğunu göstermektedir. Kullanılan ölçeğin bir örneği EK-B'de sunulmuştur.

2.3.3. Mistik tecrübe ölçeği (Mysticism scale)

Hood tarafından geliştirilen 'Mistik Tecrübe Ölçeği'nin Türkçeye uyarlama çalışması, Ünal tarafından yüksek lisans tezi olarak yapılmıştır. 5'li Likert formatında hazırlanan ölçeği oluşturan her bir ifadenin karşılığı olarak "çok uygun, uygun, kararsızım, uygun değil, hiç uygun değil" dereceleri vardır. Bu dereceler sırasıyla 5, 4, 3, 2, 1 değerinde puanlara sahiptir. Bu değerlere göre, ölçekten bir katılımcının alacağı en yüksek puan 160, en düşük puan ise 32 olacaktır. Mistik tecrübe ölçeğinden alınan puanın yükselmesi, mistik tecrübe düzeyinin yükseldiğini gösterecektir. Mistik tecrübe ölçeğindeki maddelerin 8 niteliğe göre sıralanışı ve açıklamaları kısaca şöyledir:

Benlik (Ego) Niteliği: 3., 4., 6. ve 24. maddeyle ölçülmektedir. Kendini kaybetme, genellikle, hissedilen benlikten daha yüce bir şeye dâhil olma şeklinde tecrübe edilmektedir.

Birleşme Niteliği: 12., 19., 28. ve 30. maddeyle ölçülmektedir. Objelerin çokluğunun, birlik olarak algılanması tecrübesini ifade etmektedir.

Deruni Subjektif Nitelik: 8., 10., 29. ve 31. maddeyle ölçülmektedir. her şeye karşı hissedilen deruni bir subjektivitenin algısını ifade etmektedir.

Zaman/Mekân Niteliği: 1., 11., 15. ve 27. maddeyle ölçülmektedir. Tecrübenin zaman ve mekân parametrelerini ifade etmektedir. Hem zaman hem de mekân, hem "zamansız" hem de "mekânsız" olan bir tecrübeyle tamamen aynı niteliktedir.

Bilgi Niteliği: 13., 16., 17. ve 26. maddeyle ölçülmektedir. Tecrübenin bir doğru bilgi kaynağı olmasını ifade etmektedir.

Anlatılamazlık Niteliği: 2., 21., 23. ve 32. maddeyle ölçülmektedir. Tecrübeyi günlük dille anlatmanın imkânsızlığını ifade etmektedir.

Olumlu Etki Niteliği: 5., 7., 18. ve 25. maddeyle ölçülmektedir. Tecrübenin olumlu yönde haz ve mutluluk vericiliğini ifade etmektedir.

Dini Nitelik: 9., 14., 20. ve 22. maddeyle ölçülmektedir. Tecrübenin dini dilden bağımsız olarak da ifade edilebilen sır, ihtiram

ve huşu gibi hislerini içeren dini yönünü ifade eder (Ünal, 2000, s. 47-49).

Ölçeğin güvenilirliği üzerinde yapılan uygulamada, alpha katsayısı $r=.89$ olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç ankette yeterli düzeyde güvenilirlik sağlandığı göstermektedir. Kullanılan ölçeğin bir örneği EK-C'de sunulmuştur.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma için hazırlanan 200 anket formu 2019 yılı Nisan ve Mayıs aylarında İstanbul ilinde bulunan üniversitelerdeki İlahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri öğrencilerine uygulanmıştır. Anketlerin doldurulması, 5-10 dakika sürmüştür. Tüm fakültelerde dağıtılan toplam 200 formun tamamı araştırmacıya ulaştırılmış ve eksik/dikkatsiz doldurma gibi nedenlerle 3 form çıkarılarak toplam 197 form ile araştırma sürdürülmüştür. Araştırma verilerinin analizine SPSS 18 istatistik

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın alt hipotezlerine dayalı olarak; verilerin istatistiksel analizleri sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiş ve 3 ana başlık altında toplanmıştır. İlk bölümde Tanrı'ya bağlanma biçimleri ile sosyodemografik faktörler arasındaki ilişkileri incelemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları, ikinci bölümde mistik tecrübe düzeyleri ile sosyodemografik faktörler arasındaki ilişkileri incelemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları sunulmuştur. Üçüncü bölümde ise Tanrı'ya bağlanma biçimleri ile mistik tecrübe düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemek için uygulanan Pearson korelasyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

3.1. Tanrı'ya Bağlanma Biçimleri ile Sosyodemografik Faktörler Arasındaki İlişkilere Dair Bulgular

Tablo 1: Sosyodemografik Değişkenlere Göre Tanrı'ya Güvenli Bağlanma (GB) Toplam Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

	I	J	Ort.	S	F	df	t	p
GB	Cinsiyet	Kadın	3,8914	,54356	,198	195	1,508	,133
		Erkek	3,7698	,52794				(>,05)
	MOL	İHL	3,8315	,52854	,750	,195	-1,123	,263
		Diğer	3,9533	,60156				(>,05)

Tablo 1, sosyodemografik değişkenlere göre Tanrı'ya güvenli bağlanma toplam puanlarına ilişkin yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarını göstermektedir. Buna göre Tanrı'ya güvenli bağlanma skorlarının cinsiyet ve mezun olunan lise türü değişkenlerine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Yani Tanrı'ya güvenli bağlanmada hem kadınların puan ortalamaları ($\bar{x}=3,8914$) ile erkeklerin puan ortalamaları ($\bar{x}=3,7698$) arasında ulaşılan farklılık değeri ($p=,133$) hem de mezun olunan lise türünde İmam Hatip Lisesi'nden mezun olan öğrencilerin puan ortalamaları ($\bar{x}=3,8315$) ile İmam Hatip Lisesi dışındaki liselerden mezun olan öğrencilerin puan ortalamaları ($\bar{x}=3,9533$) arasında farklılık değeri ($p=,263$) yapılan analiz sonucu anlamlılık değerine ulaşamamıştır ($p>,05$).

Tablo 2: Sosyodemografik Değişkenlere Göre Tanrı'ya Kaygılı Bağlanma (KYB) Toplam Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

	I	J	Ort.	S	F	df	t	p
KYB	Cinsiyet	Kadın	2,4225	1,0410	,094	195	-,559	,577
		Erkek	2,5098	1,0442				(>,05)
	MOL	İHL	2,3736	,99409	1,728	195	-2,603	,010
		Diğer	2,9103	1,1947				(\leq ,05)

Katılımcıların Tanrı'ya kaygılı bağlanma puan ortalamaları ile cinsiyet ve mezun olunan lise türü değişkenleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek için yapılan analizler sonucunda; kadın öğrencilerin Tanrı'ya kaygılı bağlanma puan ortalamaları (\bar{X} = 2,4225) ile erkek öğrencilerin puan ortalamaları (\bar{X} = 2,5098) arasındaki farklılık ($p= ,577$) anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p>,05$). Buna göre Tanrı'ya kaygılı bağlanma puan ortalamaları cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı ancak mezun olunan lise türü değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir ($p= ,010$). Diğer kategorisinden mezun olan İlahiyat ve İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin Tanrı'ya kaygılı bağlanma puan ortalamaları (\bar{X} = 2,3736), İmam Hatip Lisesi'nden mezun olan öğrencilerin puan ortalamalarına (\bar{X} = 2,9103) göre daha yüksektir ($p<,05$). Sonuçlar Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 3: Sosyodemografik Değişkenlere Göre Tanrı'ya Kaçınmacı Bağlanma (KÇB) Toplam Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

	I	J	Ort.	S	F	df	t	p
KÇB	Cinsiyet	Kadın	3,8611	1,12550	,180	195	-,519	,605 ($>,05$)
		Erkek	3,9485	1,12349				
MOL	İHL	İHL	3,8383	1,15635	2,864	195	-1,601	,111 ($>,05$)
		Diğer	4,1983	,85664				

Tablo 3, araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin Tanrı'ya kaçınmacı bağlanma puanları ile sosyodemografik değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testi ve Pearson korelasyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre Tanrı'ya kaçınmacı bağlanma skorlarında hem kadın öğrencilerin puan ortalamaları (\bar{X} = 3,8611) ile erkek öğrencilerin puan ortalamaları (\bar{X} =3,9485) arasındaki farkın ($p=,605$) hem İmam Hatip Lisesi'nden mezun olan öğrencilerin puan ortalamaları (\bar{X} = 3,8383) ile İmam Hatip Lisesi dışındaki liselerden mezun olan öğrencilerin puan ortalamaları (\bar{X} = 4,1983) arasındaki farkın ($p=,111$) anlamlılık düzeyine ulaşmadığı bulgulanmıştır ($p>,05$).

3.2. Mistik Tecrübe ile Sosyodemografik Faktörler Arasındaki İlişkilere Dair Bulgular

Tablo 4: Sosyodemografik Değişkenlere Göre Mistik Tecrübe (MT) Toplam Puanlarına İlişkin T-testi Sonuçları

	I	J	Ort.	S	F	df	t	p
MT	Cinsiyet	Kadın	2,8890	,29013	,553	195	-,398	,691 ($>,05$)
		Erkek	2,9073	,33456				
MOL	İHL	İHL	2,8951	,31470	,931	195	-,022	,983 ($>,05$)
		Diğer	2,8964	,25001				

Katılımcıların mistik tecrübe toplam skorları ile sosyodemografik değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan analizler sonucu; öğrencilerin cinsiyet ve mezun olunan lise türü değişkenlerinde anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir. Yani mistik tecrübe skorlarında kadınların puan ortalamaları (\bar{X} =2,8890) ile erkeklerin puan ortalamaları (\bar{X} = 2,9073) arasında ulaşılan değeri ($p=,691$) anlamlılık düzeyine ulaşamamıştır ($p>,05$). Buna ek olarak; mezun olunan lise türü değişkeninde İmam Hatip Lisesi'nden mezun olan öğrencilerin puan ortalamaları (\bar{X} = 2,8951) ile İmam Hatip Lisesi dışındaki liselerden mezun olan öğrencilerin puan ortalamaları (\bar{X} = 2,8964) arasında farklılık değeri ($p=,983$) yapılan analiz sonucu anlamlılık derecesine ulaşamamıştır ($p>,05$). Analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

3.3. Tanrı'ya Bağlanma Biçimleri ile Mistik Tecrübe Düzeyleri Arasındaki İlişkilere Dair Bulgular

Tablo 5: Tanrı'ya Güvenli Bağlanma (GB) ile Mistik Tecrübe (MT) Toplam Puanlarına İlişkin Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	Ort.	S
MT	2,8953	,30547
GB	3,8494	,53999
	$p=,000$	$r=,288^{**}$
		$p\leq,05$

Tablo 5; yapılan katılımcıların Tanrı'ya güvenli bağlanma skorları ile mistik tecrübe toplam puanları arasındaki ilişkinin belirlenmesi için yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçlarını göstermektedir.

Buna göre; Tanrı'ya güvenli bağlanma ile mistik tecrübe skorları arasında pozitif yönde ($p=,000$) anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p<,05$). Yani öğrencilerin Tanrı'ya güvenli bağlanma düzeyleri arttıkça mistik tecrübe skorları da artmaktadır.

Tablo 6: Tanrı'ya Kaygılı Bağlanma (KYB) ile Mistik Tecrübe (MT) Toplam Puanlarına İlişkin Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	Ort.	S
MT	2,4526	1,04032
KYB	2,8953	,30547
	$p=,067$	$r:,131$
		$p>,05$

Tablo 6'ya göre Tanrı'ya kaygılı bağlanma skorları ile mistik tecrübe düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır ($p>,05$).

Tablo 7: Tanrı'ya Kaçınmacı Bağlanma (KÇB) ile Mistik Tecrübe (MT) Toplam Puanlarına İlişkin Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	Ort.	S
MT	2,8953	,30547
KÇB	3,8913	1,12271
	$p=,001$	$r:,277^{**}$
		$p\leq,05$

Tablo 7, öğrencilerin Tanrı'ya kaçınmacı bağlanma skorları ile mistik tecrübe düzeyleri arasındaki ilişkinin tespiti için yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Buna göre; Tanrı'ya kaçınmacı bağlanma ile mistik tecrübe düzeyleri arasında pozitif yönde ($p=,001$) anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<,05$). Yani, öğrencilerin Tanrı'ya kaçınmacı bağlanma skorları arttıkça mistik tecrübe puanları da artmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Tanrı'ya bağlanma biçimleri ile mistik tecrübe düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen bu araştırmada, öncelikle katılımcıların cinsiyet ve mezun olunan lise türü gibi sosyodemografik değişkenlere göre hem Tanrı'ya bağlanma biçimleri hem de mistik tecrübe düzeyleri arasındaki ilişkiler ele alınmış ve Tanrı'ya bağlanma biçimleri ile mistik tecrübe düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Araştırmamızda; Tanrı'ya bağlanma biçimlerinin güvenli ve kaçınmacı boyutlarında, cinsiyet ve mezun olunan lise türüne bağlı olarak bir farklılaşma tespit edilmemiştir. Literatürde de, Tanrı'ya bağlanma biçimleri ve cinsiyet ilişkisi noktasında ortaya çıkan sonuçlar pek tutarlı gözükmemektedir. Ancak Doğan (2018) tarafından yapılan bir araştırmada, cinsiyet ile Tanrı'ya güven boyutu arasında kadınlar lehine anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yani, Tanrı'ya bağlanma biçimlerinden alınan toplam puan ortalamaları dikkate alındığında, güven boyutunda kadın öğrencilerinin erkek öğrencilerden daha yüksek puan aldıkları görülürken kaçınmacı ve kaygılı bağlanma boyutlarında ise erkek öğrencilerin kadın öğrencilerden daha yüksek ortalamaya sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu durum,

kadınların erkeklere oranla Tanrı'ya güven boyutunda daha yüksek eğilim gösterdiklerini belirtmektedir. Yüzgeç (2014) tarafından kursiyerler üzerinde yapılan bir alan araştırması bulgularına göre de; kadınların Tanrı'ya güvenli bağlanma ortalama puanları erkeklere oranla daha yüksektir ancak bu farklılık da anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Çınar (2015) tarafından yapılan bir alan çalışmasında ulaşılan veriler ise "Kadınların erkeklere kıyasla, Tanrı'ya güvenli bağlanmaya daha eğilimlidirler" yönündeki hipotezi destekler niteliktedir. "Kadınların, erkeklere kıyasla Tanrı'ya daha güvenli tarzda bağlanma eğiliminde olmaları, onların fitrat itibarı ile cinsiyet rollerine biçilen duygusal karakterle ilgili olabilir. Yine toplumun biçtiği cinsiyet rolleri de bağlanmada etkili faktörlerdendir" (Temel ve Aksoy, 2001). Ancak bizim çalışmamızda Tanrı'ya bağlanma boyutlarının cinsiyet değişkeninde anlamlı bir farklılık göstermediğine ulaşılmıştır. Tanrı'ya güvenli ve kaçınmacı bağlanmaya ek olarak Tanrı'ya bağlanma biçimlerinin kaygılı boyutu ile cinsiyet arasında da bir ilişki gözlemlenmemiştir. Fakat araştırma sonuçlarına göre, Tanrı'ya kaygılı bağlanma biçiminin mezun olunan lise türüne bağlı olarak anlamlı derecede farklılaştığı görülmektedir. Buna göre, İmam Hatip Lisesi

dışındaki liselerden mezun olan İlahiyat ve İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin Tanrı'ya kaygılı bağlanma skorlarının İmam Hatip Lisesi'nden mezun olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yani İmam Hatip Lisesi dışındaki liselerden mezun olan öğrenciler Tanrı'ya daha kaygılı bağlanmaktadır. Alanyazındaki çalışmalarda bu sonucu doğrulamaktadır. Doğan (2018) tarafından yapılan araştırma sonucuna göre; Tanrı'ya bağlanma boyutlarının tamamı ile okul türü arasında yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Anadolu ve Meslek Liseleri'ndeki katılımcıların İmam Hatip Lisesi katılımcılarına göre Tanrı'ya anlamlı düzeyde daha güvensiz bağlandığı, Fen lisesi katılımcılarının ise İmam Hatip Lisesi'ndeki katılımcılara göre Tanrı'ya hem daha kaygılı hem de daha kaçınmacı bağlandığı bulgusu elde edilmiştir. Yapılan çalışmalarda alınan dini eğitimin bireylerin Tanrı'ya bağlanma eğilimlerini olumlu düzeyde etkilediği belirlenmiştir (Beck, 2006, s. 296). Bu doğrultuda çalışmamızda da dini eğitim düzeyi düşük olduğu varsayılan İmam Hatip Lisesi dışındaki öğrencilerinin Tanrı'ya güvensiz bağlanma eğilimlerinin İmam Hatip Lisesi grubu öğrencilerden daha yüksek olması beklenmiştir. Sonuç olarak, elde edilen edilen bulgular ile literatür paralellik göstermiştir.

Katılımcıların Tanrı'ya bağlanma biçimleri olan güvenli, kaygılı ve kaçınmacı puan ortalamalarına bakıldığında; İlahiyat ve İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin Tanrı'ya bağlanma biçimleri ortalamalarının kaçınmacı bağlanma türünde en yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin Tanrı'ya güvenli bağlanma ortalamaları kaçınmacı bağlanma ortalamalarından daha düşükken, Tanrı'ya kaygılı bağlanma ortalamalarının da en düşük olduğu tespit edilmiştir. Buna göre İlahiyat ve İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin Tanrı'ya bağlanma biçimlerinin kaçınmacı veya güvenli olduğu söylenebilmektedir. Ayten ve Subaşı tarafından üniversite öğrencilerine yönelik yapılan bir araştırma bulgularına göre de, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Tanrı'ya bağlanma biçimlerinde güvenli ve kaçınmacı boyutta yoğunlaştıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların Tanrı ile olan ilişkilerinde, kaygılı bağlanma tarzının üçüncü sırada yer aldığı görülmüştür. Bu bulgular ile araştırmamızdan elde edilen bulgular paralellik göstermektedir.

Mistik tecrübe skorlarının sosyodemografik değişkenlere bağlı olarak farklılaşmasını tespit etmek için yapılan analiz sonucuna göre, öğrencilerin mistik tecrübe toplam skorları ile cinsiyet ve mezun olunan lise türü değişkenlerinde anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir. Ancak mistik tecrübe ve cinsiyet ilişkisinde gruplar arası ortalamalara dikkat edildiğinde; erkeklerin mistik tecrübe skorlarının kadınlara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Literatürdeki veriler ise; mistik tecrübe düzeyi ile cinsiyet ilişkisinde tek yönlü bir sonuca ulaşamadığını göstermektedir. Hood (1975) yaptığı çalışmada; kadınların erkeklere göre mistik tecrübe düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmiş ancak söz konusu farklılığın anlamlılık düzeyinde olmadığı belirtmiştir. Albayrak'ın (2009, s. 173) din görevlileri üzerine yaptığı araştırmada da cinsiyet değişkeninin mistik tecrübe düzeylerinde anlamlı bir değişikliğe sebep olmadığı tespit edilmiştir. Altıntaş'ın (2005, s. 64) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada ise; kadın öğrencilerin mistik tecrübe düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeninin ise kadınların erkeklere göre yaşadıkları mistik tecrübeleri daha çok dile getirmeleri olduğu düşünülmektedir. Muhtemelen bu dile getiriş de kadınların erkeklere göre daha çok mistik tecrübe yaşadıkları hipotezini oluşturmaktadır. Ancak çalışmamızda bu hipotez doğrulanmamıştır.

Araştırmada, Tanrı'ya bağlanma biçimlerinin güvenli ve kaçınmacı alt boyutları ile mistik tecrübe skorları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş; Tanrı'ya güvenli ve kaçınmacı bağlanma puanları ile mistik tecrübe skorları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Tanrı'ya güvenli bağlanmanın mistik tecrübe düzeyini olumlu yönde etkilemesi bağlanma kuramının 'ilişkisel yordayıcılığı' ile açıklanabilirken; Tanrı'ya kaçınmacı bağlanmanın mistik tecrübe düzeyini olumlu yönde etkilemesinin ise birincil sonuçlar ile çeliştiği düşünülebilir. Ancak bu ilişki bağlanma kuramının 'telafi edici' etkisi göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Yani bireyin çocukluk dönemi bakım veren ile kurduğu kaçınmacı bağlanma biçimi; yaşamının ilerleyen dönemlerinde bireyi güvenli bir Tanrı bağlılığı arayışına iterek, inancı kişisel olarak

deneyimleme yoluyla mistik tecrübelerle daha da açık hale getirmektedir. Bağlanma biçimlerinin mistik tecrübeler ile ilgisi üzerine yapılan az sayıdaki mevcut çalışmada bu sonuçları doğrulamaktadır. Kirkpatrick ve Shaver'in (1990, s. 147) yaptıkları bir araştırmada, çocukluk döneminde annesiyle bağı kaygılı veya kaçınmacı olan bireylerde kişisel bir Tanrı'ya inanma ve kutsalla kişisel bir ilişki kurulabileceğine dair inanç en yüksek seviyede bulunmuştur. Yani çocukluk döneminde bakım verene kaçınmacı bağlanan birey; temelde bağlanma, sevgi ve temel organik ihtiyaçlarının eksikliğiyle bireysel manevi tecrübelerle en az güvenli bağlananlar kadar açık hale gelmektedir. Bazı araştırmacılar kaygılı bağlanma ile 'telafi etme' arayışı arasında olumlu bir ilişki bulurken, bazı araştırmacılar kaygılı ve kaçınmacı bağlanma biçimleri ile 'telafi etme' arayışı arasında bir ilişki bulamamıştır. Bu çalışmalar sonuç olarak kaygılı ve kaçınmacı bağlanma ile telafi etme ilişkisine odaklanmıştır. Çünkü telafi hipotezine yönelik araştırmaların birçoğu din değiştirme ile ilgilidir (Granqvist, 2002; Hill, 2008, s. 40). Kirkpatrick (1997, s. 214) yaptığı bir araştırmanın sonucunda çocukluk döneminde annelerine güvenli bağlanamayan çocukların güvenli bağlananlara oranla, yetişkinlikte ani din değişimleri yaşama oranlarının çok daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Granqvist (1998) de benzer bir araştırmada, annelerine güvenli bağlanamayan çocukların güvenli bağlananlara nazaran yetişkinlik dindarlığında daha fazla artış olduğunu gözlemlemiştir. Bizim çalışmamızda ise telafi hipotezi, mistik tecrübe üzerinden değerlendirilmiştir. Mistik tecrübelerle kişiler, Tanrı ile aralarındaki yakınlığı koruyarak çocukluk dönemi karşılanmamış ihtiyaçlarını telafi edebilme arayışına girebilmektedirler. Ancak bu sonuçların yorumlanmasında; Tanrı ile olan ilişkinin bir anlamda ebeveynle olan ilişkinin yansması olduğu gerçeğini de göz önünde bulundurarak; bireylerin Tanrı'ya bağlanma biçimlerinin belirlenmesinde ebeveynlerinin dindar, az dindar veya dinsiz olma durumlarının da etkili olabileceği hesaba katılmalıdır.

Sonuç olarak; mistik tecrübe düzeylerinin Tanrı'ya bağlanma biçimlerine göre farklılaştığını ortaya koymak bu araştırmanın temel amacıydı. Ancak her araştırmada olduğu

gibi bu araştırma da belirli sınırlılıkları içermektedir. İlk olarak; çalışmanın örneklem aşaması sadece İstanbul ilindeki İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinden ulaşılabilen üç tanesi seçilerek yürütülmüştür. Bu ilişkiellik üzerine bundan sonraki yürütülecek çalışmaların hem farklı iller hem de farklı üniversite ve fakültelerdeki öğrencileri kapsamı sonuçların genellenebilirliğini artıracaktır. Çalışmanın katılımcı sayısı hem yeterli düzeye ulaşamamış hem de kadın erkek birey sayısının dağılımı eşit olarak oluşturulamamıştır. Bu duruma; İlahiyat ve İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin çoğunluğunun kadınlardan oluşması etkili olmaktadır. Bu sebeplerle ileride yapılacak çalışmalarda ilgili katılımcı sayısının cinsiyet eşitliği göz önüne alınarak çoğaltılması önerilmektedir. Ayrıca araştırmada ölçümler normal örneklemden alınmıştır. Bu durum elde edilen bulguların mistik tecrübe yaşayan kişilere genellenmesinde güçlükler oluşturabileceğinden, ileride konu üzerine çalışma yapmayı düşünen araştırmacılara mistik tecrübeyi doğrudan yaşayan bireyler üzerinde çalışma desenleri tasarımları da tavsiye edilmektedir.

Araştırmadaki sosyodemografik değişkenler; araştırmanın ikinci sınırlılığdır. Sosyodemografik değişkenlerden mezun olunan lise türü değişkeninde ise İmam Hatip Lisesi dışındaki liseler tek başlık (diğer) altında toplanmıştır. Araştırmanın farklı lise türlerine göre tasnif edilmiş öğrenciler üzerinde değerlendirilmesinin, mezun olunan lise türünün olası etkisini detaylıca göstermesi bakımından önemli olacağı düşünülmektedir.

REFERANSLAR

1. Ainsworth, M., Blehar, M., Waters, E. & Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. New York: Lawrence Erlbaum.
2. Albayrak, A. (2009). Din Görevlilerinin Mistik Tecrübe Düzeyleri. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9 (1), 153-185.
3. Altıntaş, S. (2005). *Mistik Tecrübe ile Kaygı Düzeyi Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

4. Ayten, A., Düzgüner, S. (2017). *Tasavvuf Psikolojisine Giriş: Nefs Arınması ve Güzel Ahlak*. İstanbul: Sufi Kitap.
5. Beck, R. (2006). God As a Secure Base: Attachment to God and Theological Exploration. *Journal of Psychology and Theology*, 34 (2), 125-132.
6. Beck, R., McDonald, A. (2004). Attachment to God: The Attachment to God Inventory, Tests of Working Model Correspondence, and an Exploration of Faith Group Differences. *Journal of Psychology and Theology*, 32 (2), 92-103.
7. Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss Vol. 3: Loss, Sadness and Depression*.
8. Bowlby, J. (1988). *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. New York: Basic Books.
9. Burger, J. (2006). *Kişilik*. İnan D. Sarıoğlu (Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
10. Coe, G. A. (1917). *The Psychology of Religion*. Chicago: Chicago University Press.
11. Çınar, M. (2015). *Yetişkin ve Yaşlılarda Tanrı'ya Bağlama Tarzı ve Ölüm Kaygısı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
12. Doğan, B. (2018). *Ergenlerde Tanrı'ya Bağlanma Tarzları ve Riskli Davranışlar Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
13. Ertürk, R. (2004). *Sufi Tecrübenin Epistemolojisi*. İstanbul: Fecr Yayınları.
14. Fredrickson, B., Smith, E. E., Bem, J., Loftus, G. R., Nolen-Hoeksema, S. (2014). *Psikolojiye Giriş*. Öznur Öncül, Deniz Ferhatoğlu (Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınları.
15. Granqvist, P. (1998). Religiousness and Perceived Childhood Attachment: On the Question of Compensation or Correspondence. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37, 350-313.
16. Granqvist, P. (2002). Attachment and Religiosity in Adolescence: Cross-sectional and Longitudinal Evaluations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28 (2), 260-270.
17. Granqvist, P., Hagekull, B. (1999). Religiousness and Perceived Childhood Attachment: Profiling Socialized Correspondence and Emotional Compensation. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 38 (2), 254-273.
18. Happold, F. C. (1977). *Mysticism, A Study and an Anthology*. London.
19. Hayta, A. (2019). *Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru*. İstanbul: İz Yayıncılık.
20. Hill, M. K. (2008). *Individual Attachment Styles and the Correspondence/Compensation Hypothesis in Relation to Depression and Depressive Experiences* (Doctoral Thesis). North Texas University, Texas.
21. Hood, R. W. (1975). The Construction and Preliminary Validation of a Measure of Reported Mystical Experience. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 14 (1), 29-41.
22. Inge, W. (1907). *Mysticism in Religion*. London: Hutchinson's University Library.
23. James, W. (2002). *The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature*. New York: Routledge.
24. Kirkpatrick, L. (1992). An Attachment-Theory Approach Psychology of Religion. *The International Journal for The Psychology of Religion*, 2, 3-28.
25. Kirkpatrick, L. (1997). A Longitudinal Study of Changes in Religious Belief and Behavior as a Function of Individual Differences in Adult Attachment Style. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36 (2), 207-217.
26. Kirkpatrick, L., Shaver, P. (1990). Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29.
27. Kirkpatrick, L., Shaver, P. (1992). An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief. *Pers Soc Psychol Bull*, 18, 266-275.
28. Kutluer, İ., "Mistisizm", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mistisizm> (01.07.2019).
29. Leuba, J. H. (1925). *The Psychology of Religious Mysticism*. London: Harcourt, Brace & Company.
30. Spilka, B., Brown, G. A. & Cassidy, S. A. (1992). The Structure of Religious Mystical Experience in Relation to Pre- and Postexperience Lifestyles. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 2.

31. Subaşı, H. (2012). *Üniversite Öğrencilerinin Tanrı ile İlişkilerinin Bağlanma Kuramı Açısından Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
32. Temel, Z. F., Aksoy, B. A. (2001). *Ergen ve Gelişimi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
33. Tüzer, A. (2006). *Dini Tecrübe ve Mistisizm: Felsefi Bir Yaklaşım*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
34. Ulu, M. (2018). Mistik Tecrübe ve Kişilik İlişkisi Üzerine: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Örnekleme. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22 (1), 33-61.
35. Ünal, M. S. (2000). *Mistik Tecrübe Ölçeğinin Güvenilirlik ve Geçerlik Çalışması* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
36. Weber, D. (2003). A Comparison of Individual Psychology and Attachment Theory. *The Journal of Individual Psychology*, 59 (3), 246-262.
37. Yüzgeç, S. (2014). *Benlik Saygısı ile Mistik Tecrübe Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.